

*Mărturisirea ortodoxă
a credinței universale și apostolice a
Bisericii Răsăritene*

SFÂNTUL IERARH PETRU MOVILĂ,
MITROPOLITUL KIEVULUI

Stabilirea textului latin, studiu, note și traducere de
Prof. Univ. Dr. TRAIAN DIACONESCU
(Ediția a II-a revizuită)

Colecția *Apologetica*

Seria *Izvoare*

3

Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2019

Cuprins

Cuvânt de binecuvântare al Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei	9
Abrevieri	11
Introducere: Petru Movilă, ctitor cultural și mitropolit providențial (Traian Diaconescu)	13
Notă asupra ediției	28
ORTHODOXA CONFESSIO FIDEI CATHOLICAE ET APOSTOLICAE ECCLESIAE ORIENTALIS PROOEMIUM	32
MĂRTURISIREA ORTODOXĂ A CREDINȚEI UNIVERSALE ȘI APOSTOLICE A BISERICII RĂSĂRITENE PRECUVÂNTARE	33
Pars prima Orthodoxae Confessionis fidei. De fide	34
Partea întâi a Mărturisirii de credință ortodoxă. Despre credință	35
Pars secunda Orthodoxae Confessionis Fidei. De spe	156
Partea a doua a Mărturisirii de credință ortodoxă. Despre nădejde	157
Tertia pars Orthodoxae Confessionis Fidei. [De caritate]	200
Partea a treia a Mărturisirii de credință ortodoxă. Despre iubire	201
Note	257

Anexe

Epistola Mitropolitului Petru Movilă către Chiril Veria, Patriarhul Constantinopolului	265
Imagini	275

Bibliografie selectivă	277
-------------------------------------	------------

Peter Mogilă - A Cultural Benefactor and a Providential Metropolitan

(Summary)	295
------------------------	------------

Pierre Movilă - Fondateur Culturel et Métropolitaine Providentiel

(Résumé)	298
-----------------------	------------

Cuvânt de binecuvântare

Urmând cuvântului rostit de Sfântul Apostol Pavel, „să fiți gata totdeauna să răspundeți oricui vă cere socoteală despre nădejdea voastră” (I Petru 3, 15), și tradiției Bisericii care, în cultul său, înainte de Sfânta Împărtășanie, ne poruncește să mărturisim credința¹, Sfântul Ierarh Petru Movilă a dat măsura râvnii sale pentru Ortodoxie printr-o viață sfântă, înveșmântată în lucrări menite a sluji Biserica lui Hristos greu încercată în prima jumătate a veacului al XVII-lea. Din râvna Sfântului Ierarh moldovean de a răspunde prozelitismului catolic și calvin s-a născut atât *Mărturisirea ortodoxă*, cât și amplul proiect de organizare a învățământului teologic ucrainean în limba latină. Această măsură a ajutat Ortodoxia să se apere împotriva celor care încercau să o plaseze, în întregime, sub influența Apusului latin și a înțelepciunii lumești. Sfântul Ierarh i-a învățat pe ortodocși să combată orice tendință eterodoxă de prozelitism, având înțelepciunea de a recurge la propria lor manieră de argumentare (sau de catehizare).

Importanța Sinodului de la Iași (1642) pentru Biserica lui Hristos a fost în repetate rânduri evidențiată de istorici. Amintim, în primul rând, că a fost prima întâlnire a celor trei mari ramuri ale Ortodoxiei (greacă, română și slavă) din istoria Bisericii. În al doilea rând, Sinodul de la Iași este important fiindcă a fost convocat pentru a da răspuns la două probleme fundamentale pentru Ortodoxie: condamnarea Patriarhului Chiril Lucaris și a pretensei sale *Mărturisiri* publicate la Geneva (1629) și discutarea și aprobarea *Mărturisirii de credință* a Mitropolitului Petru Movilă. Nu trebuie să trecem cu vederea discernământul delegaților

¹ Rugăciunea a douăsprezecea, a Sfântului Ioan Gură de Aur, din Rânduiala Sfintei Împărtășanii.

kieveni și a Domnitorului Vasile Lupu care s-au opus condamnării Patriarhului Chiril Lucaris, socotind că acea *Mărturisire* calvinizantă, atribuită lui, a fost scrisă, de fapt, de un pastor olandez.

Volumul, care apare acum la Editura Doxologia a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, conține, pe lângă traducerea din latină a *Mărturisirii ortodoxe*, și singura epistolă, ajunsă până la noi, semnată de Sfântul Ierarh Petru Movilă. Textul epistolei Sfântului Petru Movilă către Patriarhul ecumenic Chiril Veria (1638) ne dezvăluie din nou smerenia Sfântului Ierarh și râvna sa pentru credința ortodoxă. Îl vedem atât cerând, în duh de ascultare, binecuvântare Patriarhului ecumenic, cât și propunându-i măsuri de apărare a Ortodoxiei în sfântul pământ al Ucrainei (precum interzicerea tipăririi de cărți liturgice ortodoxe cu textul modificat spre „paguba cea mai mare a Bisericii noastre”).

Apreciem în mod deosebit pe domnul Profesor Traian Diaconescu, fiu duhovnicesc al eparhiei noastre, pentru osteneala depusă în traducerea din limba latină a celor două scrieri, aparținând Sfântului Ierarh moldovean. Poate părea mare intervalul de timp trecut de la lucrările Sinodului de la Iași din 1642, și de aceea există pericolul ca unii creștini să treacă cu vederea faptul că actualitatea Sinodului este, *sub specie aeternitatis*, netrecătoare. Învățăturile pe care *Mărturisirea ortodoxă* le conține și exemplul de smerită ascultare, care se desprinde din epistola Sfântului Ierarh Petru Movilă, sunt la fel de ziditoare acum precum au fost și la momentul redactării lor. Clerici sau mireni, indiferent de stare, de nivelul de pregătire și de limba pe care o vorbim, suntem chemați să apărăm, cu râvnă și discernământ, credința ortodoxă, predată nouă de Apostoli, având nădejdea nestrămutată că, păstrând-o, suntem „Biserica” pe care „porțile iadului nu o vor birui” (Matei 16, 18).

† TEOFAN,
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Părinților mei, Maria și Savu,
întru renașterea satului creștin românesc

PETRU MOVILĂ

Ctitor cultural și mitropolit providențial

Secolul al XVII-lea este o perioadă de răscruce în istoria culturii românești¹. Stabilitatea politică a Țărilor Române a favorizat înflorirea unei Renașteri bizantine, luminată de un umanism laic și creștin, în contact cu valorile civilizației elene și latine. Acum se constituie o *forma mentis* românească, axată pe tradiția ortodoxă și cultivarea valorilor naționale, deosebită de lumea greacă sau slavă. Tot acum s-au pus bazele literaturii române moderne – religioasă, istoriografică și juridică – și se fac pași importanți în procesul consolidării unității și identității spirituale a Principatelor Române și a sincronizării lor cu marile culturi europene. Pe plan politic, Țările Române își asumă responsabilitatea de braț secular al Ortodoxiei. Principatele Române devin un spațiu de refugiu, protecție și creație al intelectualității bizantine și, totodată, un centru important al luptei creștine contra stăpânirii turcești.

Epoca lui Matei Basarab și a lui Vasile Lupu reprezintă vremea în care valorile sacre și valorile profane fuzionează într-o sinteză superioară, iar cultura română se afirmă, prin mari personalități, pe plan european. Poporul român, singurul popor ortodox de origine latină, a dăruit Ortodoxiei europene învățați cu orizont enciclopedic și vocație poliglotă, în rândul cărora Petru Movilă² ocupă un rang înalt.

În secolul al XVII-lea, în timpul crizei religioase din Orient și din Occident, dialogul responsabil între Biserici era o soluție care, trecând peste frontierele confesionale, putea să mobilizeze

creștinii la un dialog fertil întru solidaritate și jertfă pentru eliberarea de sub ocupația otomană. Schisma dintre Occidentul latin și Orientul grec provocase un seism în ființa poporului român, căci acesta era latin prin neam și bizantin prin credință. Conștiința latină și credința ortodoxă au rămas însă cheia de boltă a spiritualității românești și forța proteică în lupta cu regalitatea ungară, cu fanatismul islamic sau cu mesianismul țarist.

I

Petru Movilă (1596-1646) era fiul lui Simion Movilă, domn în Țara Românească (1601-1602) și în Moldova (1607-1608). După moartea tatălui său, familia Movilă s-a retras în Polonia, unde avea proprietăți și relații politice înalte. Ocrotit de cancelarul Stanisław Żółkiewski și, apoi, de hatmanul Károl Chodkiewicz, studiază la Școala Frăției Ortodoxe din Lwów și, probabil, la Academia Żamojecka din Żamść, asimilând o solidă cultură umanistă și, în spiritul vremii, o temeinică pregătire militară. După luptele fără succes ale polonezilor cu turcii, tânărul Petru Movilă renunță la gândul de a deveni domn în Moldova și intră în cinul monahal. Urcând toate treptele ierarhice, este uns, în 1633, ca mitropolit al Kievului. În această funcție, a pus în practică un plan strategic de regândire a relațiilor Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Romano-Catolică și cu Bisericile protestante. El a înțeles că participarea Ortodoxiei la dialogul confesional din statul polon multinațional și multiconfesional solicită instruirea pravoslavnicilor la nivelul științei și culturii moderne. De aceea, când ajunge arhimandrit la Mănăstirea Lavra Pecherska, reorganizează colegiul și tipografia, iar când devine mitropolit de Kiev întemeiază prima *Academie ortodoxă³ modernă*, fondată pe cultura greacă și latină, având ca model instituții de învățământ superior din Occident. Petru Movilă declara: „Știința

este ca arta lui Arhimede prin care a reușit să respingă atacurile romanilor... N-am încetat și nu voi înceta până la moarte să vă dau cărți și profesori” (*apud P.P. Panaiteșcu, op. cit., infra, nota 2*). Școala și tipografiile sunt forțe care propulsează curentul cultural kievomovilean în lumea Ortodoxiei răsăritene și în spațiul creștin occidental.

Acest curent cultural se distinge prin fidelitate față de Biserica Ortodoxă, în forma superioară a vremii moderne și, de asemenea, prin promovarea autonomiei Bisericii Ortodoxe în cadrul statului polonez. Politica autonomă a lui Petru Movilă s-a dovedit însă fără perspectivă în statul feudal polonez, minat de contradicții sociale, etnice și confesionale. După un an de la adormirea marelui Mitropolit, prelații ucraineni au renunțat la autonomia ecleziastică și au optat pentru unire cu Moscova. Același lucru se va petrece și pe plan politic: Bogdan Hmelnițki va uni statul ucrainean cu statul rus (1658).

Dacă visul unei Biserici autocefale s-a dovedit utopic, în schimb, politica culturală, iluministă, a fost confirmată de posteritate. Petru Movilă a armonizat tradiția bizantino-slavă în relație cu aria occidentală romano-catolică. Direcția promovată de curentul kievo-movilean a fost preluată de statul rus, care, sub Petru cel Mare, a metamorfozat fizionomia culturii laice și ortodoxe. Istoricul rus Venelin afirmă aforistic: „Cultura modernă a Rusiei se datorează principelui Petru Movilă și împăratului Petru cel Mare; dar e greu să decidem care dintre ei este mai mare” (*apud Barbu Constantinescu, op. cit., infra, nota 22*).

Iluminismul cultural movilean a stimulat activitatea ecleziastică a învățaților ortodocși de la Kiev și a devenit un centru de propagare a cărții și a tipografiilor pe toată întinderea Ortodoxiei. În reforma sa culturală, Petru Movilă a folosit experiența catolică și a sprijinit mișcarea de întărire a Ortodoxiei și de cultivare a dialogului cu confesiunile creștine. Deschiderea sa nu era provocată de faptul că el era un „criptocatolic”, ci pentru că era un ortodox lucid, ancorat în realitatea vremii, cu o fire vizionară și cu o inteligență superioară, pusă în slujba cruciadelor

antiotomane. În această perspectivă trebuie înțeleasă atât deschiderea sa față de catolici și protestanți, cât și sprijinul politic și cultural dat Țărilor Române⁴ ortodoxe. Actul de împăcare a luptelor fratricide dintre principii Matei Basarab și Vasile Lupu, trimiterea unor tipografii cu meșteri specialiști și a unor profesori de cultură latină de la Kiev pentru întemeierea unor centre tipografice și a unor Academii Domnești la Tîrgoviște și Iași⁵, oficierea căsătoriei principelui calvin Janusz Radziwiłł cu prințesa ortodoxă Maria, fiica domnitorului moldovean sunt pași strategici în planul pentru reconcilierea forțelor creștine dezbinat în fața jugului turcesc. Așadar, înainte de Petru cel Mare, propagator al unei „occidentalizări silite”, strategia lui Petru Movilă a urmărit luminarea, prin cultură, a tuturor ortodocșilor și a sprijinit, prin deschidere spre un dialog responsabil între cultele creștine, unitatea creștină contra Imperiului Otoman⁶.

II

După schisma din 1054, când s-a divizat frăția milenară dintre Apus și Răsărit, a urmat, în secolul al XVI-lea, mișcarea Reformei care a dus la despărțirea protestanților de catolici. Încercările de reconciliere au fost numeroase, în vremea bizantină, până la cucerirea Constantinopolului de către turci (1453). Sinodul de la Florența (1439) a fost un apogeu al acestor încercări, dar deciziile acestui sinod nu s-au respectat. Mai târziu, Reforma protestanților a generat reacția Contrareformei. Biserica Apuseană a organizat o strategie complexă pentru recuperarea enoriașilor din centrul și nordul Europei. Ordinul călugărilor iezuiți, fondat în 1540, a reușit să alipească la Biserica Romei numeroși ortodocși din regatul Poloniei, fapt decretat la Brest, în

1595, și, de asemenea, să creștineze, după rit catolic, populații din India și America.

Creștinii din Răsărit, subjuogați de otomani, studiază în Apus, unde cunosc în detaliu doctrinele lui Luther și Calvin. Prin urcarea lui Chiril Lucaris pe scaunul Patriarhiei, relațiile dintre ortodocși și protestanți se intensifică. La Geneva se tipărește în latină (1629) și în greacă (1633) un catehism calvin, atribuit lui Lucaris, pentru acreditarea ideii că ortodocșii susțin credința reformată. Patriarhul Chiril Lucaris, acuzat de colaborare cu calvinii și de uneltire contra Imperiului Otoman, a fost demis și ucis din porunca sultanului. Succesorii săi l-au condamnat. Mai întâi, Patriarhul Contari, în Sinodul din 1638 și, apoi, Patriarhul Partenie, în Sinodul din 1641. După moartea tragică a lui Chiril Lucaris⁷, Ortodoxia simțea nevoia să-și precizeze dogmele în raport cu catolicii și protestanții.

În această vreme, când se întemeiase Biserica unită greco-romană din Ucraina, iar protestanții, prin principii din Transilvania, răspândiseră scrieri calvine în principatele românești, Petru Movilă scrie catehismul său, numit, în prima versiune, *Expositio Fidei Ecclesiae Russiae Minoris*. Această lucrare a fost perfectată la Sinodul⁸ de la Kiev (1640) și de la Iași (1642). La Sinodul de la Iași⁹, desfășurat sub oblăduirea domnitorului Vasile Lupu, au participat reprezentanți ai Ortodoxiei grecești (teologi ai Patriarhiei din Constantinopol), reprezentanți ai Ortodoxiei slave (învățați ucraineni trimiși de Petru Movilă) și, fără îndoială, reprezentanți ai Ortodoxiei românești (ierarhi moldoveni convocați de Vasile Lupu). Obiectul acestui sinod era discutarea lucrării Mitropolitului Petru Movilă, numită *Orthodoxa Confessio*, scrisă în limba latină, în vederea tipăririi și propagării ei în lumea creștină divizată de polemicele aprinse dintre catolici și protestanți. Punctele controversate referitoare la Purgatoriu și la Euharistie, lăsate în suspensie la Sinodul de la Kiev (1640), au fost revizuite la Iași, în spirit ortodox, în sensul că nu există, în

lumea de dincolo, un loc intermediar de purificare, iar momentul prefacerii Darurilor, în timpul Euharistiei, este simultan cu invocarea Sfântului Duh. După definitivarea acestei controverse, manuscrisul latin al lui Petru Movilă a fost tradus în limba neogreacă populară, de învățatul Meletios Syrigos. Ambele versiuni, latină și greacă, au fost trimise la Constantinopol, la 30 octombrie 1642, și Patriarhul Partenie I, împreună cu ceilalți patriarhi ai Bisericilor Apostolice din Răsărit au confirmat această lucrare. Aprobarea de la Patriarhie a sosit la Iași în luna martie 1648. Acest catehism urma să fie tipărit ca un îndreptar al credinței panortodoxe. Tipărirea acestei *Mărturisiri ortodoxe* a întârziat neașteptat de mult (prima ediție a textului grec apare în 1667, iar prima ediție a textului latin în 1927), dar copii în manuscris au circulat îndată după confirmarea Patriarhiei de la Constantinopol, una dintre acestea aflându-se astăzi la Biblioteca Națională din Paris¹⁰.

Teologii ucraineni care au participat la Sinodul de la Iași au fost: Isaia Trofimovici Kozlovski, profesor de filosofie și egumen al Mănăstirii „Sfântul Nicolae” din Kiev, Iosif Kononovici Gorbatki, rectorul Academiei Ortodoxe din Kiev și egumen al Mănăstirii „Teofania” din Kiev, precum și Ignatie Oxenovici Starusici, predicatorul Catedralei „Sfânta Sofia” din Kiev. Patriarhia Ecumenică din Constantinopol a fost reprezentată de Porfirios, mitropolit al Niceei, și de Meletios Syrigos¹¹, cel mai învățat teolog grec din veacul său. Teologii greci aduseseră la Iași *Grammata* Patriarhiei de anatemizare a catehismului calvin, tipărită la Geneva și atribuită Patriarhului Chiril Lucaris, și au cerut Sinodului de la Iași să condamne atât această lucrare, cât și pe autorul ei. Reprezentanții de la Kiev s-au opus, motivând că lucrarea calvină fusese deja condamnată la sinoadele anterioare de la Constantinopol și, mai ales, pentru că multe Biserici Ortodoxe nu erau convinse că Lucaris este autorul confesiunii calvine. Punctul de vedere kievean, reprezentând opinia lui

Petru Movilă, a fost împărtășit de voievodul Vasile Lupu și de delegația românilor. Pentru acest motiv, nu s-a discutat la Iași lucrarea calvină¹². Ipoteza că la Sinodul de la Iași au fost prezenți numai experți greci și ruteni este infirmată de fapte și de logică. Mai întâi, să nu uităm că Petru Movilă a vrut ca lucrarea sa să fie discutată de toate ramurile Ortodoxiei – greacă, slavă, română – înainte de a fi trimisă, spre aprobare, la Patriarhia de la Constantinopol și, în al doilea rând, că domnitorul Vasile Lupu, sprijinitor al Ortodoxiei, nu putea să nu convoace tocmai prelații din Moldova în frunte cu Mitropolitul Varlaam¹³. De altfel, Skovgaard, medicul danez¹⁴ al lui Vasile Lupu, precizează în raportul său redactat în limba latină, trimis lui Schmidt, rezident austriac, la 6 noiembrie 1642, participarea domnitorului și a prelaților români.

Mărturisirea ortodoxă, opera capitală a lui Petru Movilă, este o lucrare normativă a Bisericii Răsăritene. Ea este structurată¹⁵ în trei mari părți — *credință, nădejde, iubire* — după modelul Fericitului Augustin (cf. *Enchiridion ad Laurentum sive de fide, spe et caritate*). Aceste trei mari virtuți creștine sunt prezentate, sub formă catehetică, în 361 de întrebări și răspunsuri. Prima parte se referă la *credință* și explică Simbolul de la Niceea, cele șapte Taine și diverse precepte ale Bisericii. Partea a doua are în centrul ei *nădejdea* și comentează Rugăciunea Domnească și cele nouă Fericiri. Partea a treia are în vedere *iubirea*, definirea viciilor și virtuților și explicarea poruncilor Decalogului. *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, întemeiată pe Sfânta Scriptură și pe scrierile patristice, discutată la Kiev și perfectată la Iași, după ce a primit pecetea panortodoxă a Patriarhiei de la Constantinopol, a devenit călăuza oficială întru credință și morală ortodoxă în veacurile în care Biserica lui Hristos a fost tulburată de felurite vitregii. Ea este astăzi o lucrare de referință în teologia creștină, iar autorul ei, un prelat cu renume european.

III

În secolul al XVII-lea, au fost redactate *Mărturisiri* ortodoxe importante: prima, scrisă de Kritopoulos; a doua, de Petru Movilă; a treia, de Dositei al Ierusalimului; și a patra, de Nicolae Spătarul Milescu. Protosinghelul grec Kritopoulos¹⁶ a scris în 1625, la cerea unor profesori luterani de la Universitatea din Helmstadt, un mic tratat de teologie dogmatică ortodoxă. Acest tratat a fost publicat în 1661 și a avut o circulație restrânsă. Autorul acestei mărturisiri de credință are spirit conciliant, dar se dovedește „binevoitor față de protestanți și înverșunat față de catolici”. Dositei¹⁷ al Ierusalimului a scris lucrarea sa în relație directă cu polemica dintre janseniști și reformați în jurul *Catehismului* calvin, tipărit sub numele lui Chiril Lucaris (în 1628/1633). Dositei contestă paternitatea lui Lucaris și combate tezele eterodoxe. Aceste idei apar și în actele Sinodului de la Ierusalim din 1672, patronat de el. *Mărturisirea de credință* a lui Dositei combate punct cu punct *Catehismul* calvin, exprimând învățătura ortodoxă, într-un stil clar și accesibil, influențat însă de terminologia catolică. Această carte a avut o circulație mai mare decât lucrarea lui Kritopoulos. Tot în secolul al XVII-lea, solicitat de catolici, ca și Dositei, a scris un microtratată de credință ortodoxă, numit *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali splendens*, cărturarul român Nicolae Spătarul Milescu¹⁸. Acesta, asemenea lui Dositei, evidențiind doctrina comună dintre ortodocși și catolici, insistă asupra Euharistiei și se disociază de cultul protestant. Atât Kritopoulos și Dositei, cât și Milescu, au scris în numele lor personal, fără sancționarea oficială a Bisericii. Lucrarea lui Petru Movilă, perfectată în Sinoadele de la Kiev și Iași, a fost aprobată de Patriarhia din Constantinopol. Această operă a devenit, așadar, o carte oficială a Bisericii Ortodoxe și a limpezit, în spațiul greco-slavo-român, polemica dintre catolici și protestanți.

Lucrarea lui Petru Movilă a circulat¹⁹, mai întâi, în manuscrise și, apoi, după tipărirea ei, în numeroase ediții. În secolul al XVII-lea s-au tipărit trei ediții. Prima ediție a textului grec, tradus la Iași de Syrigos, fără versiunea latină scrisă de Petru Movilă, a văzut lumina tiparului după un sfert de veac de la redactare, în Olanda, la Amsterdam, în 1667, prin grija dragomanului Panaïotis Nicusios. Această ediție este însoțită de prefața semnată de Nectarie, Patriarhul de la Constantinopol, și de *Grammata* Patriarhului Partenie, redactată și trimisă la Iași, în 1643. A doua ediție, cuprinzând textul grec și tălmăcirea latină realizată de Laurentius Normannus, a fost tipărită la Lipsca, în 1695. Ediția a treia a versiunii grecești a văzut lumina tiparului la Snagov, în 1699, sub îngrijirea Mitropolitului Antim Ivi-reanul. De-a lungul timpului, s-au publicat numeroase ediții grecești, dar, mai ales, numeroase traduceri în diverse limbi moderne, slave sau germanice.

În cultura română²⁰, lucrarea lui Petru Movilă a fost publicată, până azi, în douăzeci de ediții, începând cu traducerea lui Radu Greceanu, tipărită la Buzău, în 1691, finanțată de domnitorul Constantin Brâncoveanu, și terminând cu versiunea lui Alexandru Elian, tipărită în 1981, sub egida Institutului Biblic al Bisericii Ortodoxe Române. Precizăm că toate aceste versiuni românești²¹ au tradus varianta neogreacă a lui Meletios Syrigos, nu textul latin redactat de Petru Movilă. Acest paradox a fost posibil pentru că textul latin al lui Petru Movilă, păstrat la Biblioteca Națională din Paris, în manuscrisul Parisinus 1245, a fost tipărit abia în secolul XX, la Roma-Paris, în 1927, în colecția *Orientalis Christiana*, X, de învățații Antoine Malvy și Marcel Viller. Prin ediția noastră, cultura română se îmbogățește acum cu retipărirea textului latin și cu prima traducere nemijlocită a textului original al acestei cărți, concepută de mintea lucidă, credința fierbinte și spiritul ecumenic al marelui Mitropolit ortodox.

Privitor la limbajul traducerii, precizăm că am urmărit o adecvare la profilul dogmatic al lucrării, dar și la gradul de cultură

al receptorului modern. Am tradus termenii de dogmă potrivit tradiției noastre ortodoxe, dar am renunțat la slavisme sau grecisme neinteligibile azi, făcând loc unui lexic latin care circulă în limba română contemporană. Termeni slavi precum *blagocestvoia*, *pricestania*, *vaznesenia* sau termeni greci precum *usia*, *ipostasis*, *fandasia* etc., întâlniți în versiunea lui Radu Greceanu, sunt astăzi anacronici, relevând o fază veche a limbii române literare. Studiul lingvistic și stilistic al versiunilor românești de până azi ar merita să devină subiectul unei teze de doctorat²², mai ales că filologia creștină este în cultura română încă o *rara avis*. Rezultatele acestei cercetări ar contribui la cunoașterea structurii dinamice a terminologiei bisericești, dar și la arta traducerii în cultura română. Renunțarea la elemente stridente – arhaisme, neologisme, calcuri semantice, perifraze redundante, topica savantă etc. – reflectă un proces firesc care atestă forța de regenerare a limbii române în timp și spațiu.

*

În finalul acestei exegeze putem afirma că Petru Movilă a fost un ctitor cultural excepțional și un mitropolit providențial. Prin aportul său duhovnicesc și prin relațiile sale politice, a organizat Ortodoxia la nivel instituțional, dogmatic și liturgic, a întemeiat Academia din Kiev (1633), care a fost prima Academie modernă ortodoxă, a sporit numărul tipografiilor religioase, a construit și a restaurat biserici, a întărit disciplina monahală, în sfârșit, a deschis porțile unei Renașteri eclesiastice în spirit european. Așadar, el a reclădit din ruine Biserica Ortodoxă slavă din regatul Poloniei (care cuprindea atunci o parte din Ucraina și Bielorusia) și, prin spiritul său iluminist, a pus piatra de temelie a sintezei dintre spiritul răsăritean oriental și cultura modernă din Occident²³. Pentru aceste motive, Petru Movilă nu aparține unei anumite culturi naționale – române, poloneze, ucrainene, ruse –, ci transcende granițele etnice și politice, fiind, cum spune istoricul P.P. Panaitescu, „un dar românesc făcut Ortodoxiei”. El a reînviat legăturile eclesiastice dintre Răsărit și Apus²⁴.

Note

1. Despre importanța secolului al XVII-lea în cultura română și despre locul lui Petru Movilă în acest secol s-au scris numeroase studii și monografii. Recomandăm, selectiv, lucrări scrise de istorici, filologi sau teologi, cum sunt: N. Iorga, N. Cartoian, Al. Piru, G. Ivașcu, P.P. Panaitescu, Virgil Cândea, G. Mihăilă, Dan Horia Mazilu, Nestor Vornicescu ș.a. Pentru referințe bibliografice detaliate, v. studiul lui Matei Cazacu, *Pierre Movila et la Roumanie. Essai historique et bibliographique*, București, 1996, pp. 65-95, precum și *Bibliografie* realizată de Ștefan Gorovei, publicată în monografia lui P.P. Panaitescu despre Petru Movilă.

2. Monografiile fundamentale despre Petru Movilă au scris: P.P. Panaitescu, *Petru Movilă. Studii*, ediție îngrijită de Șt. Gorovei și M. Szekely, București, Editura Enciclopedică, 1996, și Nestor Vornicescu, *Sfântul ierarh Petru Movilă. Monografie hagiografică*, Craiova, 1999.

3. Despre rolul Academiei de la Kiev în istoria spirituală a Europei, v. „The Kiev Mohyla Academy Commemorating the 350th Anniversary of its Founding (1643)”, în *Harvard Ukrainian Studies*, VIII, 1-2, Cambridge, Massachusetts, 1984. Despre relațiile cu România, v. Petru Rezuș, „Academia Moveleană de la Kiev și rolul ei în dezvoltarea învățământului teologic din Țările Române”, în *Mitropolia Olteniei*, 19, Craiova, XIX, 1967, nr. 9-10, pp. 698-708.

4. Despre sprijinul Ortodoxiei românești, v. P.P. Panaitescu, „Petru Movilă și românii”, în *Biserica Ortodoxă Română* (B.O.R.), 60, 1942, pp. 403-420 (reeditat în vol. P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, pp. 575-595); I. Lupaș, „Mitropolitul Petru Movilă în relațiile lui cu românii”, în *Studii, conferințe, comunicări*, IV, Sibiu, 1943; V. Papacostea, „O școală de limbă și cultură slavonă la Târgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab”, în *Romanoslavica*, 5, București, 1962, pp. 183-194; G. Mihăilă, „Două scrieri literare ale lui Petru Movilă adresate compatrioților săi”, în *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972; Gh. Bobâlna, „Idei și tendințe umaniste în activitatea și opera lui Petru Movilă”, în *Un veac de aur în Moldova 1643-1743*, Chișinău-București, 1996, pp. 16-36.

5. Despre Academia Ortodoxă de la Iași, prima instituție de învățământ superior din Moldova, v. I. Mînea și T. Boga, „Cel mai vechi document în legătură cu Școala de la «Trei Ierarhi»”, în *Cercetări istorice*, 10-12, 1934-1936, pp. 208-210 (cf. și MMS, XVIII, 1942, nr. 12) și M. Avădanei, „Așezământul școlar de la «Trei Ierarhi»”, în *Mitropolia Moldovei și a Sucevei*, XLVII, 1941, și XLVIII, 1972.

6. Despre planurile politice ale lui Petru Movilă în Europa Răsăriteană, v. Șt. Andreescu, *Matei Basarab și Vasile Lupu. Proiectul de cruciadă din anul 1645-1647*, în AIIAI, XXI, 1984, pp. 147-168, reluat în *Restitutio Daciae*, II, București, 1989, p. 204 sq.

7. Chiril Lucaris a ocupat de cinci ori scaunul Patriarhiei Ecumenice, între 1620-1638. Vezi: Gunnar Hering, *Ökumenische Patriarhat und Europäische Politik 1620-1638*, Wiesbaden, 1968; Andrei Pippidi, „En marge d'un livre récent sur Chiril Lucaris”, în *Revue des Études Sud-Est Européenes*, VIII, 1970, nr. 4, pp. 715-721. Chiril Lucaris era tolerant față de protestanți, dar a rămas un apărător al Ortodoxiei, așa cum se vede din răspunsul dat principelui calvin al Transilvaniei; v. N.M. Popescu, „Chiril Lucaris și ortodoxia română ardeleană”, în *B.O.R.*, LXIV, 1946, nr. 7-9, pp. 425-446, și M. Șesan, *Istoria Bisericii Universale*, vol. II, București, 1993, pp. 304-308.

8. Sinodul de la Kiev a avut loc la Mănăstirea „Sfânta Sofia”, între 8-18 septembrie 1640, iar Sinodul de la Iași, la Mănăstirea „Trei Ierarhi”, între 15 septembrie și 27 octombrie 1642. Precizăm că la Iași, în luna decembrie 1642, s-a tipărit, la Mănăstirea „Trei Ierarhi”, primul text grecesc din Moldova. Era o foaie volantă care cuprindea decretul Patriarhului Partenie al Constantinopolului asupra *Catehismului* calvin atribuit lui Chiril Lucaris și actul de mulțumire al delegaților care participaseră la Sinodul de la Iași față de domnitorul Vasile Lupu. Această tipăritură, semnată de prelați greci, ucraineni și români, este reprodușă la N. Cartoian, *op. cit.*, p. 96 și comentată de N.M. Popescu, *op. cit.*, p. XXVIII. Tipografia grecească de la Iași fusese cumpărată de la *Frăția Ortodoxă* de la Liov (v. P.P. Panaintescu, *op. cit.*, p. 55). Pentru alte detalii: D. Găzdaru, „Prima tipăritură din Moldova”, în *Buletinul Bibliotecii Române*, I, Freiburg, 1953, p. 37 sq. și Scarlat Porcescu, „Tiparnița de la «Trei Ierarhi» din Iași. Cea dintâi carte imprimată în Moldova (1643)”, în *M.M.S.*, XLVII, 1971, nr. 3-4.

9. Despre Sinodul de la Iași s-au scris numeroase lucrări. Menționăm selectiv: N.M. Popescu, „Pomenirea mitropolitului Petru Movilă și a Sinodului de la Iași”, în *B.O.R.*, LX, 1942, nr. 9-10; I. Mihăilescu, „Petru Movilă și Sinodul de la Iași”, în *Mitropolia Moldovei și a Sucevei*, 18, 1942, pp. 481-519; T. Bodogae, *Din istoria Bisericii Ortodoxe de acum 300 de ani. Considerații în legătură cu Sinodul de la Iași*, Sibiu, 1943; E.Ch. Suttner, „Noi date și precizări în legătură cu Sinodul de la Iași (1642)”, în *B.O.R.*, XCIII, 1975, nr. 9-10; A. Plămădeală, „Eveniment mondial la Iași: Sinodul din 1642”, în *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981, pp. 180-191; S. Porcescu, „Sinodul de la Iași 1642, în România în istoria universală”, III, Iași, 1988, pp. 567-578.

10. A. Malvy, „Possédons-nous le texte original de *La Confession* de Mohyla?”, în *Recherches des Sciences Religieuses*, t. II, 1911.

11. Despre personalitatea lui Meletios Syrigos – grec din Creta cu studii la Padova și Veneția, teolog erudit – v. P. Pargoire, „Meletios Syrigos, sa vie

et ses œuvres”, în *Echos d'Orient*, XII, 1909; Al. Elian, „Contribuția grecească la Mărturisirea Ortodoxă”, în *Balcani*, 5, 1, 1942, pp. 79-135 și Ștefan Găncăceanu, „Meletie Sirigul, cel mai de seamă teolog ortodox din veacul al XVII-lea”, în *Mitropolia Moldovei și a Sucevei*, XLV, 1969, nr. 1-2, pp. 41-56.

12. Atribuirea *Catehismului* calvin Patriarhului ortodox de la Constantinopol a fost o manevră politică protestantă, respinsă de ortodocși. Românii, prin Petru Movilă și Varlaam, au condamnat ideile calvine, dar nu au recunoscut niciodată implicarea Patriarhului Chiril Lucaris în redactarea acestei lucrări. Pentru această problemă, v. Șt. Melchisedec, „Biserica Ortodoxă în luptă cu Protestantismul în veacul al XVII-lea”, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice*, vol. 12, secția 2, București, 1890, pp. 1-116.

13. Ideea că Sinodul de la Iași a fost o întrunire bilaterală între experți greci și ruteni, fără participarea activă a prelaților români, este restrictivă și neverosimilă (v. N.M. Popescu și G.I. Moisescu, *Introducere la Mărturisirea ortodoxă*, ediție bilingvă, București, 1942, și Al. Elian, în „Prefață” la *Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe*, București, 1981). Precizăm că foaia volantă, tipărită în greacă la Iași, la Mănăstirea „Trei Ierarhi”, în luna decembrie 1642, cuprindea mulțumirea delegaților care participaseră la sinod și era semnată de ierarhi greci, ucraineni și români (v. *supra*, nota 9).

14. Despre activitatea medicului danez, v. E. Lozovan, „Un médecin danois en Moldavie: Hans Andersen Skovgaard (1600-1656)”, în *Romanica*, La Plata, 4, 1971, pp. 81-84.

15. În legătură cu relația dintre structura lucrării lui Petru Movilă și catehismele catolice, v. M. Viller, „Une infiltration latine dans la theologie orthodoxe. La Confession Orthodoxe de Pierre Movila et la catechisme de Canisius”, în *Recherches des Sciences Religieuses*, 3, 1912, nr. 2; A. Malvy și M. Viller, *La Confession orthodoxe de Pierre Moghila, métropolit de Kiev (1633-1846), approuvé par les Patriarches grecs du XVIIe siècle*, Roma-Paris, 1927; M. Jugie, „La Confession orthodoxe de Pierre Movila”, în *Echos d'Orient*, XXXII, 1929, nr. 156, p. 414 sq.; T. Ionescu, „Mitropolitul Petru Movilă și catolicismul”, în *Vestitorul*, 3, nr. 7-8, Paris, 1942 și *idem*, *La vie et l'œuvre de Pierre Movila, métropolit de Kiev*, Paris, 1944.

16. Referitor la Kritopoulos, v. I. Ică, „Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Kritopoulos: însemnătatea ei istorică, dogmatică și ecumenică”, în *Mitropolia Ardealului*, XVIII, 1973, pp. 200-471.

17. Pentru activitatea lui Dositei, v. M. Gălățeanu, *Apărarea Ortodoxiei în sec. al XVI-lea*, București, 1902 (text grec și latin al *Confesiunii* calvine atribuită lui Lucaris); F.C. Balamaci, *Confesiunea lui Chiril Lucaris și a lui Dosithei*, București, 1906; Curt A. Georgi, *Die Confessio Dosithej, Jerusalem, 1672. Geschichte Inhalt und Bedeutung*, München, 1998.

18. Despre lucrarea lui Nicolae Milescu, v. Al.I. Ciurea, „Mărturisirea de credință a spătarului Nicolae Milescu”, în *Ortodoxia*, X, 1958, p. 511 sq.

și Traian Diaconescu, „Nicolae Spătarul Milescu și spiritul culturii europene” – studiu introductiv la: Nicolae Spătarul Milescu, *Manual sau Steaua Orientului strălucind Occidentului*, Iași, Institutul European, 1997.

19. Despre cum a fost receptată opera lui Petru Movilă în Occident, v. R.P. Popovichak, *Peter Mohila, Metropolit of Kiev (1633-1647). Translation and Evaluation of his Orthodox Confession of Faith (1640)*. Teză de doctorat, Universitatea Catolică din America, Washington, 1975. Receptarea operei lui Petru Movilă în Rusia: P. Negrescu, „Mitropolitul Petru Movilă în noua literatură teologică rusă”, în *Ortodoxia*, IV, 1, București, 1952, pp. 135-160. Despre relațiile dintre ortodoxia slavă și cea română, v. Silviu Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în sec. XVII*, în *ARMSI*, s. II, t. XXXIV, 1912, p. 81 sq.; P. Mihailovici, „Legături culturale bisericești dintre români și ruși în secolele XV-XX. Schiță istorică”, în *Revista Societății Istorice, Arheologice și Bisericești*, Chișinău, 22, 1932; A. Jukovski, „Les relations culturelles entre l’Ukraine et la Moldavie au XVIIe siècle”, în *Revue des Etudes Slaves*, 49, 1973; G. Stempel, „Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în sec. al XVII-lea”, în *Studii și Cercetări de Bibliologie*, I, 1955; L.E. Semeneva, *Relațiile Bisericii din Moldova și Muntenia cu Biserica Rusă*, în *AIX*, 31, 1994, pp. 544-565.

20. Despre cum a fost receptată lucrarea *Orthodoxa Confessio* în România, v. N.M. Popescu și G.I. Moisescu, *op. cit.*, nota 14, p. XLVIII sq. și Al. Elian, *op. cit.*, nota 14, p. 19.

21. Traducătorii români ai lucrării lui Petru Movilă sunt, în ordine cronologică: Radu Greceanu, 1691 (text reeditat în 1745, 1827, 1859 și 1942), Filaret Scriban, 1844 (text reeditat în 1864, 1874 și 1914), Barbu Constantinescu, 1872 (text reeditat în 1877 și 1879), G. Enăceanu, 1895 (revizuit de Sfântul Sinod în 1899, 1922 și 1930), Alexandru Elian, 1981 și Traian Diaconescu, 2001. Traducerile s-au făcut din limba neogreacă (Radu Greceanu, Barbu Constantinescu, G. Enăceanu și Al. Elian), din limba rusă (Filaret Scriban) și acum, pentru prima oară, din limba latină (Traian Diaconescu).

22. Studiile interdisciplinare, din perspectivă filologică și teologică, nu pot renaște azi decât cu mare dificultate, pentru că învățământul academic nu a pregătit specialiști, în ultima jumătate de secol, în acest domeniu. O exegeză filologică fundamentală asupra traducerii *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino (1688): Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra Pentateuhului*. Extras din *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia de la 1688*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1998.

23. Prețuirea personalității lui Petru Movilă ca apărător al Ortodoxiei și ca precursor al ecumenismului modern este un fapt notoriu: v. M.G. Bulgakov, *Istoriia Kievskoi Akademii*, Sankt Petersburg, 1943; Octavianus Bârlea, *De Confessione Orthodoxa Petri Movilae*, Frankfurt am Main, Verlag Iosef Knecht, 1948; G. Nandris, „Actualitatea «Mărturisirii Ortodoxe» a lui Petru

Movilă”, în *Orizonturi*, an III, nr. 4-6, 1951; A. Wenger, „Les influences de Rituel de Paul V sur le *Trebnic* de Pierre Moghila”, în „Mélanges en l’honneur de Ms. Michel Andrieu”, în *Revue des Études Religieuses*, Strasbourg, 1956, p. 477 sq.; A.G. Welykni, „Un progetto anonimo di Pietro Mohyla sull’unione della chiese nell’anno 1645”, în *Mélanges Eugène Tisserant*, vol. III, *Orient Chretien*, Città del Vaticano, 1964, pp. 451-473; W. Hryniewicz, „Unio sine destructione. Ein Unionsdokument des Metropolitzen Peter Moghila (1645)”, în *Ostkirchliche Studien*, 42, 1993, pp. 172-187; Dan Zamfirescu, *Ortodoxie și romano-catolicism în specificul existenței lor istorice*, București, 1992 ș.a.

24. Reprezentativă pentru caracterizarea operei lui Petru Movilă este această judecată de valoare: „Pierre Moghila fut, sans conteste, une des personnalités les plus remarquables de l’Église Orthodoxe durant le première moitié du XVII siècle. Homme d’action plutôt que penseur et pasteur plus que théologien, il consacra toute sa vie à la défense de l’Orthodoxie, menacée à la fois par le Catholicisme et les Confessions luthérienne et calviniste. En vue d’un affrontement plus équilibré, Moghila entreprit une véritable réforme de son Église et seule une mort prématurée l’empêcha de mener l’œuvre à bonne fin... Il est permis, croyons-nous, d’admirer cette rencontre de l’Orient et de l’Occident dans un homme qui fut un précurseur et dont l’œuvre vaut d’être connue sinon imitée de tous ceux qui, de nos jours, cherchent à renouer les liens spirituels entre l’Orient et l’Occident” (A. Wagner, *op. cit.*, pp. 477, 499, *apud* Ștefan Gorovei, *op. cit.*, p. 152).

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezenta ediție, dedicată împlinirii a 370 de ani de la Sinodul de la Iași, este o ediție bilingvă a celebrei operei catehetice, scrisă în limba latină, în 1640, de Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, numită *Orthodoxa Confessio Fidei Catholicæ et Orthodoxæ Ecclesiæ Orientalis*, carte cu un destin excepțional. Această lucrare fusese perfectată la Sinodul de la Kiev, în 1640, și la Sinodul de la Iași, în 1642, și aprobată de Patriarhia de la Constantinopol în 1643, atât în varianta latină scrisă de Petru Movilă, cât și în versiunea neogreacă realizată de Meletios Syrigos în timpul Sinodului de la Iași. După tipărirea versiunii neogrecești într-o *editio princeps*, în 1667, la Amsterdam (Olanda), această lucrare a devenit o carte de referință a Ortodoxiei în Europa Răsăriteană, tradusă peste secole în numeroase limbi.

În cultura română, această operă a lui Petru Movilă nu a fost tradusă niciodată, până azi, direct din limba latină. Versiunile care au circulat până în prezent au avut la bază textul grec, realizat de Meletios Syrigos la Iași, în 1640, sau versiuni rusești. În trecerea vremii, în cultura română s-au publicat 20 de ediții. Traducătorii care s-au ostenit întru echivalarea acestei cărți în limba română sunt: Radu Greceanu (1691); Filaret Scriban (1844); Barbu Constantinescu (1872); sub egida Sfântului Sinod: Ghena-die Enăceanu (1895) și Alexandru Elian (1981).

Textul latin, redactat de Petru Movilă în 1640 și perfectat în 1642, a fost multă vreme considerat pierdut. În realitate, dragomanul Panaïotis Nicusios, la solicitarea ambasadorului francez Olier de Nointel, a trimis în Franța, la Paris, în 1671, o copie

atât a manuscrisului latin, cât și a manuscrisului grec, pentru a fi folosite în polemica dintre catolici și protestanți. Aceste copii au intrat în biblioteca „Regelui Soare”, Ludovic al XIV-lea, și, apoi, în Biblioteca Națională din Paris. În secolul trecut, textul latin a fost tipărit, într-o monumentală ediție, în 1927, la Paris, în colecția *Orientalia Christiana*, vol. X, realizată de Antoine Malvy și Marcel Viller, sub patronajul Institutului Pontifical de Studii Orientale cu sediul la Roma. Acest text latin are la bază manuscrisul *Parisinus 1265*, care se află la Biblioteca Națională din Paris și reprezintă o copie autentică după manuscrisul lui Petru Movilă.

Traducerea noastră este o echivalare funcțională, semantică și stilistică a textului latin, într-o versiune care propune o cum-pănă între formele învechite, potrivite pentru vremea lor, și o variantă modernă, cu un limbaj adecvat cititorului din vremea de azi. Precizăm că am respectat terminologia de dogmă consacrată în tradiția noastră ortodoxă, iar citatele din Sfânta Scriptură, ca și cele din literatura patristică, le-am tradus noi, nu le-am reprodus din Biblia aprobată de Sfântul Sinod, sporind astfel truda multiseculară pentru echivalarea textelor sacre în limba română.

Precizăm că notele la traducerea noastră, referitoare la textele biblice, au fost confruntate cu edițiile recente ale Sfintei Scripturi, aprobate de Sfântul Sinod, iar notele referitoare la textele patristice s-au făcut după celebra colecție J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, t.I-CLXI, Paris, 1857-1866. Omilia atribuită lui Ioan Hrisostom a fost editată de S. Haidacher în *Zeitschrift für Katholische Theologie* 31, 1907, pp. 163-164 (cf. A. Malvy, *op. cit.*, p. 84, nota 1). De asemenea, precizăm că diferențele dintre traducerea noastră și versiunile precedente ale *Mărturisirii ortodoxe* se explică prin faptul că textul original grecesc și textul rusesc, tradus de Filaret Scriban, nu coincid perfect cu textul latinesc redactat de Petru Movilă și tradus de noi. În sfârșit, precizăm că la notele ediției de față am utilizat abrevierile tradiționale, pe care le-am decodat printr-un tabel așezat în finalul cărții.

Ediția noastră se adresează oamenilor de cultură preocupați de istoria creștinismului în spațiul Europei Răsăritene, dar și teologilor și filologilor. Această carte pune în circulație o sinteză fundamentală de dogmatică și contribuie la consolidarea ființei noastre duhovnicești. Sperăm ca acest text latin, redactat cu patru secole în urmă, să intre, așa cum e firesc, în patrimoniul culturii românești.

**ORTHODOXA CONFESSIO FIDEI
CATHOLICAE ET APOSTOLICAE
ECCLESIAE ORIENTALIS**

PROOEMIUM

Quaesitum 1. – Homo christianus orthodoxocatholicus, ut uitam aeternam assequatur, quae obseruare debet?

Responsum. – Fidem rectam et bona opera. Qui enim haec duo possidet, bonus christianus est et certam spem salutis aeternae habet, teste Scriptura: *Uidetis quoniam ex operibus iustificatur homo, et non ex fide tantum.* Paulo inferius ibidem: *Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita fides sine bonis operibus mortua est.* Alibi d[ivus] Paulus hoc idem dicit: *Habens fidem, et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt.* Idem alio in loco: *Habentes mysterium Dei in conscientia pura.*

Q. 2. – Quarenam christianus primo credere, postea bene agere aut uiuere debeat?

R. – Propterea quia *sine fide est impossibile placere Deo*, sicut docet sanctus Paulus; *credere enim oportet accedentem ad Deum quia est, et inquirentibus se remunerator sit.* Igitur, ut christianus Deo placeat et bona eius opera ei accepta sint, primo oportet ut fidem habeat in Deum, deinde secundum fidem uitam instituere debet.

Q. 3. – Haec duo in quibus consistant?

R. – In tribus uirtutibus theologicis, id est in fide, spe et charitate, secundum quas tres quoque Orthodoxae Confessionis fidei partes esse debent. In prima, agitur de articulis fidei; in secunda, de spe, oratione dominica et beatitudinibus; in tertia, de praeceptis Dei, in quibus continetur charitas erga Deum et proximum.

MĂRTURISIREA ORTODOXĂ A CREDINȚEI UNIVERSALE ȘI APOSTOLICE A BISERICII RĂSĂRITENE

PRECUVÂNTARE

Întrebarea 1. Omul creștin, ortodoxocatholic*, ca să dobândească viața cea veșnică, ce trebuie să împlinească?

Răspuns: Credința cea dreaptă și faptele bune. Căci cine le ține pe acestea două este bun creștin și are o sigură speranță a mântuirii veșnice, cum spune Scriptura: „Vedeți că din fapte este îndreptat omul și nu doar din credință”¹. Puțin mai jos: „Căci precum corpul fără suflet este mort, astfel credința fără fapte bune este moartă”². În altă parte, Sfântul Pavel spune același lucru: „Având credință și bună conștiință pe care unii, alungându-le, au naufragiat”³. Același lucru în alt loc: „Păstrând taina credinței în cuget curat”⁴.

Întrebarea 2: De ce creștinul trebuie să creadă mai întâi și apoi să făptuiască sau să trăiască întru bine?

Răspuns: Pentru că „fără credință este cu neputință să plăci lui Dumnezeu”, cum ne învață Sfântul Pavel, „căci cel care pășește spre Dumnezeu trebuie să creadă că El există și că Se face răsplătitor celor care Îl caută”⁵. Așadar, un creștin ca să Îi placă lui Dumnezeu și faptele lui bune să-i fie primite, trebuie, mai întâi, să aibă credință în Dumnezeu, apoi trebuie să-și îndrepte viața după nădejde.

Întrebarea 3: Aceste două îndatoriri în ce constau?

Răspuns: În cele trei virtuți teologice, adică în credință, nădejde și iubire, după care trebuie să fie rânduite cele trei părți ale Mărturisirii de credință ortodoxă. În prima se discută despre articolele credinței, în a doua despre nădejde, despre Rugăciunea Domnească și despre Fericiri, iar în a treia despre Poruncile divine, în care se include iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele tău.

* Sintagma „ortodoxocatholic” este întâlnită de mai multe ori în text fiind tradusă *ad literam* și trebuie înțeleasă ca dreptcredincios și sobornicesc.

PARS PRIMA

ORTHODOXAE CONFSSIONIS FIDEI

DE FIDE

Q. 4. – Quid est fides?

R. – Fides est, secundum diuum Paulum, *sperandarum substantia rerum et argumentum non apparentium. In hac enim testimonium consecuti sunt senes.* Uel sic: fides orthodoxocatholica apostolica est corde credere et ore confiteri Deum in sancta Trinitate unum, secundum doctrinam eiusdem d. Pauli: *nam corde creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem; denique etiam omnes articulos fidei orthodoxocatholicae, a Christo Domino per Apostolos traditos atque in synodis oecumenicis declaratos et approbatos integre tenere et absque dubio prout in illis praecipitur credere, Apostolo innuente: Fratres, state: tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram; et alio in loco: Laudo quod per omnia mei memores estis: et sicut traditi uobis, traditiones meas tenetis.* Ex quibus uerbis patet quod articuli fidei partim ex Sacra Scriptura approbationem et authoritatem suam desumant, partim ex traditionem ecclesiastica ac doctrina conciliorum et sanctorum Patrum. Quod elucidando diuus Dionysius in hunc modum loquitur: *Substantia enim hyerarchiae nostrae sunt diuinitus tradita oracula; maxime uero ista oracula dicimus ueneranda quae a sacris nostris initiato-ribus, diuino Spiritu afflatis, in Scripturis sacris librisque theologicis tradita nobis sunt, uti et illa, quae ab iisdem uiris sanctis subtiliori, non omnino dissita ab ordine coelesti, insinuatione de mente in mentem, mediante uerbo corporeo quidem, illo simul tamen immateriato, sine scriptione institutores nostri sacram quadam traductione*

PARTEA ÎNTÂI

A MĂRTURISIRII DE CREDINȚĂ ORTODOXĂ

DESPRE CREDINȚĂ

Întrebarea 4: Ce este credința?

Răspuns: Credința este, după Sfântul Pavel, „conținutul lucrurilor nădăjduite și dovada lucrurilor nevăzute. Căci prin aceasta, străbunii au dat mărturie”⁶. Sau astfel: credința ortodoxocatholică și apostolică este să credem din inimă și să mărturisim din gură un Dumnezeu întru Sfânta Treime, după învățătura aceluiași Pavel „căci cu inima crede în dreptate, iar cu gura mărturisește întru mântuire”⁷. Pe lângă acestea, creștinul trebuie să considere că, într-adevăr, toate articolele credinței ortodoxocatholice au fost lăsate de Domnul Hristos, prin Apostoli, și declarate și aprobate în cadrul Sinoadelor ecumenice, și să creadă fără îndoială, precum se citește în acelea, când Apostolul spune: „Fraților, stați neclintiți, țineți învățăturile pe care le-ați învățat fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră”⁸, și în alt loc: „Vă laud pentru că vă amintiți de toate ale mele: și, precum vi le-am dat, păstrați învățăturile mele”⁹. În aceste cuvinte se vede că articolele credinței au aprobare și autoritate, parte din Sfânta Scriptură, parte din Tradiția bisericească și din învățătura Sinoadelor și a Sfinților Părinți. Lămurind acest fapt, Sfântul Dionisie vorbește în acest mod: „Căci substanța ierarhiei noastre sunt cuvintele dumnezeieștii dări; și numim aceste cuvinte preaslăvite, câte ne-au fost încredințate de sfinții noștri învățători inspirați de Sfântul Duh, în scrierile sacre și în cărțile teologice, și acelea în care povățuitorii noștri au fost călăuziți de aceiași bărbați sfințiți printr-o învățătură de taină, nu depărtată de ierarhia cerească, de la cuget la cuget, prin mijlocirea cuvântului trupesc, dar nematerial, adică nescris”¹⁰. Căci unele învățături sunt cele

*sunt edocti. Dico, inquit, sunt dogmata quaedam per scriptura tradita, et continentur in libris theologicis (id est Basili); quaedam uero dogmata sunt, quae oretenus tradita sunt ab Apostolis et sanctis Patribus. Atque in illis duobus fides fundata est, nec tamen in recondito cordis manere debet, uerum remoto omni dubio et timore, eandem ore predicandam ac confitentandam fore necessum est, prout Psaltes loquitur: *Credidi, propter quod locutus sum. Et nos credimus, propter quod et loquimur.**

Q. 5. – Quot sunt articuli fidei orthodoxo-catholicae?

R. – Orthodoxo-catholicae fidei articuli sunt duodecim, secundum symbolum Nyaenum primum et Constantinopolitanum secundum, in quibus conciliis omnia quae ad nostram fidem pertinent adeo declarata sunt ut nec plus nec minus nec aliter sit credendum quam intellexerunt illi Patres. Uerum tamen quidam ex istis articulis sunt clari per se, alii uero continent quaedam in se et ex his etiam alia intelliguntur.

Q. 6. – Quis sit primus articulus fidei?

R. – Primus articulus fidei hic est: *Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae, uisibilium omnium et inuisibilium.*

Q. 7. – In hoc articulo fidei quaenam doctrina sit?

R. – Hic articulo fidei docet duo. Primo credere ac confiteri unum esse in sancta Trinitate glorificatum et quod in diuinitate principium et fons sit Pater Filii et Spiritus Sancti. Deinde docet eundem Deum, qui est in sancta Trinitate, omnia ex nihilo uisibilia et inuisibilia creasse, sicut Psaltes testatur: *Quia ipse dixit et facta sunt: mandauit et creata sunt.*

Q. 8. – Quomodo intelligendum sit de Deo?

R. – Credendum est unum esse Deum in Trinitate sancta secundum Scripturam: *Unus Deus et Pater*

transmise prin scriere și sunt cuprinse în cărțile teologice (adică ale Sfântului Vasile); și alte învățături, într-adevăr, care au fost transmise oral de Apostoli și de Sfinții Părinți. Și pe aceste două s-a fundat credința și nu trebuie să rămână în ascunzișul inimii, ci trebuie, fără teamă sau șovăire, să fie vestite cu gura și să fie mărturisite, după cum spune Psalmistul: „*Crezut-am și pentru aceasta am grăit. Și noi credem și pentru aceasta grăim*”¹¹.

Întrebarea 5: Câte sunt articolele credinței ortodoxocatholice?

Răspuns: Articolele credinței ortodoxocatholice sunt 12, după Simbolul de la Niceea, mai întâi și, apoi, după cel de la Constantinopol; în aceste sinoade, toate câte țin de credința noastră astfel au fost înfățișate încât nu trebuie să credem nici mai mult, nici mai puțin, nici altfel decât au înțeles acei părinți. Într-adevăr, unele dintre aceste articole sunt clare prin sine, altele cuprind în sine taine, și din acestea unele chiar se înțeleg.

Întrebarea 6: Care este primul articol al credinței?

Răspuns: Primul articol al credinței acesta este: „*Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl Cel atotputernic, Creatorul cerului și al pământului, al tuturor văzutelor și nevăzutelor*”.

Întrebarea 7: Ce învățătură se află în acest articol al credinței?

Răspuns: Acest articol al credinței cuprinde două învățături: întâi, să creadă și să mărturisească faptul că este un Dumnezeu, proslăvit în Sfânta Treime și că în dumnezeire Tatăl este începutul și izvorul Fiului și al Sfântului Duh. Apoi ne învață că același Dumnezeu, Care este în Sfânta Treime, a creat din nimic cele văzute și nevăzute, precum mărturisește Psalmistul: „*Că El Însuși a zis și s-au făcut, că El a poruncit și s-au creat*”¹².

Întrebarea 8: În ce fel trebuie să fie încredințarea despre Dumnezeu?

Răspuns: Trebuie să se creadă că Dumnezeu este unul, în Sfântă Treime, după Scriptură: „*Unul Dumnezeu și Tatăl*

omnium, qui est super omnes, et per omnia et in omnibus nobis. Quia ergo bonus et superbonus et perfectissimus est in se Deus, ideo ut participarent et alia bonitatem illius, glorificando eum, creauit mundum. Tamen, quod sit ipse in essentia sua, a nulla creatura, tantum non uisibili, verum et invisibili, nempe angelis, cognosci potest, quia nulla est comparatio inter creaturam et creatorem. Hic per consequens, docente sancto Cyrillo Hyerosol. suffit nobis ad pietatem, cum sciuerimus quod habeamus Deum, Deum unum, Deum existentem et semper existentem, sibi perpetuo similem, praeter quem alter non est. Et ipse D. Deus per Prophetam sic loquitur: Ego sum (Deus) primus, ego quoque nouissimus et absque me non est Deus. Et Moyses ad populum israeliticum cum exhortatione sic loquitur: Audi, Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est.

Q. 9. – Si unus Deus est, uidetur personam unam debere esse?

R. – Minime, etenim Deus est unus in essentia sua, in personis uero tribus, ut patet ex doctrina ipsius Saluatoris nostri, dum ad Apostolos loquitur: *Euntes ergo docete omnes gentes: baptizate eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.* Ex quibus uerbis patet quod in una diuinitate tres sunt personae, Pater, Filius et Spiritus Sanctus: Pater qui ab aeterno ex sua essentia Filium generat, Spiritum Sanctum emittit; Filius autem qui ante saecula a Patre generatur et cum illo coessentialis est; Spiritus S.[anctus] qui a Patre ab aeterno procedit, coessentialis est Patri et Filio. Hoc explanando diuus Damascenus sic dicit: *Filius et Spiritus Sanctus ad unam causam, uidelicet Patrem, referuntur. Idem alibi: Filius ex Patre per modum generationis, Spiritus Sanctus a Patre etiam est, at non generationis sed modo processiois.* Graegorius Theologus in uerba apostolica facta ad Romanos (*quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt*

tuturor care este peste toate și prin toate și în noi toți"¹³. Deoarece Dumnezeu este bun și preabun și desăvârșit în Sine; de aceea, ca să se împărtășească și alte ființe din bunătatea Lui, proslăvindu-Se pe Sine, a creat lumea. Totuși, ceea ce este El Însuși în ființa Sa nu poate să fie cunoscut de nici o creatură, nu atât văzută cât și nevăzută, nici chiar de îngeri, deoarece nu este nici o comparație între creatură și creator. Aici, prin urmare, după cum ne învață Chiril al Ierusalimului: „Este suficient pentru evlavie, când am cunoscut că avem Dumnezeu, pe Unul Dumnezeu, Dumnezeu Care există și Care este veșnic, pururi asemenea Sieși, în afară de Care altul nu este”¹⁴, și Însuși Dumnezeu, prin profetul Său, spune: „Eu sunt Cel dintâi și Cel de pe urmă și nu este Dumnezeu afară de Mine”¹⁵. Și Moise, către poporul israelit, cu îndemn, așa grăiește: „Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn”¹⁶.

Întrebarea 9: Dacă Dumnezeu este Unul, înseamnă că trebuie să fie o singură persoană?

Răspuns: Nu, căci Dumnezeu este Unul în natura Sa, dar în trei chipuri, după cum se vede din învățătura Mântuitorului nostru, când vorbește chiar către Apostoli: „Așadar, mergând, învățați toate neamurile; botezați pe aceștia în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”¹⁷. Din aceste cuvinte se vede că în Dumnezeirea cea Una sunt trei Persoane, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh: Tatăl, Care din veci naște pe Fiul din ființa Sa și purcede pe Sfântul Duh; Fiul, Care este născut, înainte de veci, din Tatăl și este deoființă cu Acesta; Sfântul Duh, Care de la Tatăl purcede din veci, este deoființă cu Tatăl și Fiul. Cercetând aceasta, dumnezeiescul Damaschin spune astfel: „Fiul și Sfântul Duh Îl arată pe Tatăl ca origine”¹⁸. Același Damaschin, în altă parte: „Fiul este din Tatăl, prin felul nașterii; și Duhul Sfânt este de asemenea din Tatăl, dar nu prin naștere, ci prin felul purcederii”¹⁹. Grigorie Teologul, în cuvintele apostolice către Romani („pentru că de la El și prin El și în El sunt toate”²⁰),